

IRENA ROLSKA

Katedra Historii Sztuki Średniowiecznej i Nowożytnej KUL

ORCID: 0000-0001-7360-9536

Zespół obrazów w dawnym dominikańskim sanktuarium św. Zofii w Zofiborze

Complex of the Paintings in the Former Dominican Shrine of St. Sofia in Zofibor

Abstract

In 1710 Jan Domaszewski, in his village Domaszewice, founded a wooden church. In the years 1721–1722, Franciszek and Zofia Nowosielski erected and endowed a wooden monastery for the Dominicans. Since then, the part of the village belonging to the Dominicans, has been called Zofibór. Even if the friars are no longer present in that property, one can find their remembrance in the Baroque images of St. Dominik and Vincent Ferrer, the painting of the Virgin Mary in the type of Eleusa made by Stanisław Szczerbic (1628) and a the painting of the patron saint of the sanctuary St. Sophia.

Keywords: Zofibór, Dominicans, Stanisław Szczerbic, St. Dominic, St. Vincent Ferrer, Eleusa, St. Sophia Widow.

Abstrakt

W 1710 r. Jan Domaszewski funduje w swojej wsi Domaszewice drewniany kościół. W latach 1721–1722 Franciszek i Zofia Nowosielscy wznoszą i uposażają dla dominikanów drewniany klasztor. Od tego też czasu część wsi należąca do dominikanów nosi nazwę Zofibór. Dominikanie prowadzili w Zofiborze misje ludowe i zajmowali się prowadzeniem przyklasztornego folwarku. Obecny drewniany kościół został wybudowany po pożarze

poprzedniego w 1854 r. W 1864 r. zakon dominikanów uległ kasacji. Dopiero w 1914 r. utworzona została przy kościele św. Zofii parafia. Przez lata zatarła się pamięć o zofiborskich dominikanach. Pamiątką po nich są zachowane we wnętrzu kościoła poddominikańskie barokowe wizerunki świętych dominikańskich: Dominika i Wincentego Ferreusza, namalowany przez Stanisława Szczerbica obraz Matki Boskiej w typie Eleusa (1628) oraz obraz patronki sanktuarium – św. Zofii.

Słowa kluczowe: Zofibór, dominikanie, Stanisław Szczerbic, św. Dominik, św. Wincenty Ferreriusz, Eleusa, św. Zofia Wdowa.

Jedynie w Polsce sanktuarium poświęcone św. Zofii Wdowie (Rzymiance) znajduje się w niewielkiej wsi Zofibór. Według Sadoka Brącza, dominikańskiego historyka, w 1710 r., gdy Jana Domaszowski, starosta łukowski, ufundował tam pierwszy kościół. Historia dominikańskiego klasztoru w Zofiborze rozpoczyna się, gdy przy tym kościele „wystawił drewniany klasztorzek Franciszek na Domaszewnicy, Zakrze, Gołąbkach, i Nowosielcu, Nowosielski starosta łukowski”¹. W latach 1721–1722 Franciszek Nowosielski herbu Ślepowron, starosta łukowski (1712) i rotmistrz wojsk królewskich, wraz z żoną Zofią z Gozdzkich, starościanką stężycką, podarowali dominikanom część wsi Domaszewice i uposażyli klasztor. Od imienia patronki Zofii Nowosielskiej część wsi należącej do zakonu nazwano Zofiborem, a kościół otrzymał wezwanie św. Zofii Wdowy (Rzymianki)².

Zmodyfikowana po Soborze Trydenckim działalność duszpasterska dominikanów spowodowała, że został zmieniony, wynikający z genezy konwentu, warunek wznoszenia domów zakonnych tylko w wielkich miastach. W XVIII w. w Rzeczypospolitej klasztory dominikańskie zakładano nawet w niewielkich wsiach, chętnie przyjmując od protektorów miejsca pod nowe domy zakonne. W takich miejscowościach zakonnicy poświęcali się pracy misyjnej i prowadze-

¹ Sadok Brącz. 1861. *Rys dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce*. T. 2. Lwów: Nakładem W. Manieckiego. 335.

² Seweryn Uruski. 1915. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. T. 12. Warszawa: Skład Główny Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 198; *Słownik Królestwa Polskiego* podaje 1721 jako rok założenia klasztoru, a za fundatora – Jana Domaszowskiego, starostę łukowskiego, jednocześnie podkreślając, że być może Franciszek Nowosielski ukończył fundację konwentu. Por.: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. 1895. T. 14. Red. B. Chlebowski, 656. Warszawa: Skład Główny Księgarnia Gebethnera i Wolffa.

niem przyklasztornych folwarków³. Taki charakter miał również należący do prowincji polskiej klasztor Dominikanów we wsi Zofibór⁴.

W 1781 r. w Zofiborze spłonął „piękny drewniany kościół i klasztor”⁵. Prawdopodobnie po pożarze kościół i klasztor odbudowano. Następny pożar strawił świątynię w 1796 r.⁶, a kolejny w 1854 r. Po ostatnim pożarze został wybudowany obecny, niegdyś kryty gontem, drewniany, jednonawowy kościół z zakrystią i skarbcem⁷. Dominikanie przebywali w Zofiborze do kasacji klasztoru w 1864 r.⁸. Likwidacje zakonów w Królestwie Polskim przyczyniły się do zniszczenia, a w najlepszym przypadku przemieszczenia wielu zabytków ruchomych. Mimo historycznych zawirowań bywało, że zabytki sztuki sakralnej pozostały na swoim pierwotnym miejscu, podczas gdy w ciągu wieków pamięć o ich właścicielach stopniowo zanikała. Tak było też z kościołem Dominikanów w Zofiborze. W niewielkim drewnianym kościele zachowały się barokowe ołtarze i obrazy, które niewątpliwie pochodzą z wcześniejszej, osiemnastowiecznej zakonnej świątyni.

Dominikanie w Zofiborze rozwijali kult patronki kościoła, św. Zofii Rzymianki. Dzieje żywota świętej opisywało wiele legend. Według jednych miała mieszkać w Rzymie, inne wspominały o Mediolanie jako miejscu jej zamieszkania. Zofia była wdową i matką trzech córek: Pistis (Wiary), Elpis (Nadziei) i Agape (Miłości). W Rzymie namiestnik Antioch rozkazał jej złożyć ofiarę z kadzidła na ołtarzu bogini Diany. Gdy tego nie uczyniła, zabrano Zofii córki i torturowano je na oczach matki. Mimo okrutnych tortur Zofia zachęcała swoje dzieci do wytrwania w wierze. Jej nieugięta

³ Jerzy Kłoczowski. 1983. Dominikanie. W *Encyklopedia katolicka*. T. 4. Red. Romuła Łukasz, Ludomir Bieńkowski, Feliks Gryglewicz Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL. 70.

⁴ Archiwum Państwowe w Radomiu (dalej: APR), Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Lubelskiej, Siedleckiej; Sukcesje, *Inwentarz kościoła i klasztoru XX Dominikanów Zofiborskich sporządzony w 1853 r. w czasie wizyty prowincjańskiej*. 2r, 2v, 3r, sygn. 15717. 11; *Dokumenty dotyczące konwentu Dominikanów w Zofiborze z lat 1666–1856*. Sygn. 15717a; Archiwum Diecezjalne w Siedlcach (dalej: ADS), *Opis inwentarza kościelnego w parafii Zofibór w dekanacie lukowskim w r. 1921*. Sygn. IV/4. 1-1v; Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, *Akta klasztoru dominikanów w Zofiborze 1745*. Rkps_sygn. 7069.

⁵ Archiwum PAU-PAN w Krakowie. Jan Ambroży Wadowski. *Kościół w Lublinie i diecezja lubelskiej*. Rkps XIX/XX. Sygn. 2375/1, 87.

⁶ APR. *Inwentarz kościoła*, 2.

⁷ Obok kościoła ustawiono, zbudowaną na planie kwadratu, drewnianą dzwonnice krytą gontem. W pobliżu kościoła stał drewniany dom klasztorny kryty słomą, w którym znajdowały się izby mieszkalne zakonników, kuchnia i spiżarnia. W klasztorze była również duża zakonna biblioteka. Całe założenie klasztorne było ogrodzone płotem i żerdziami, znajdowały się w nim: dom dla czeladzi, w którym mieszkał organista, parobkowie i wyrobniicy, murowana z cegły piwnica i dębowa studnia. Spichlerz, obora, szopa tworzyły klasztorny okólnik. Wokół zabudowań ciągnął się ogród owocowy i warzywny. Do dominikanów należała również stojąca przy drodze karczma. Por. ARP. *Inwentarz kościoła*, 3–4.

⁸ Diecezja Siedlecka. Zofibór (23.02.2016). <http://diecezja.radiopodlasie.pl/?pageId=63&pr=27>.

postawa spowodowała, że namiestnik darował Zofii życie, ale święta, przepelniona boleścią, zmarła na grobie córek. Kult św. Zofii należał do jednych z najwcześniejszych kultów świętych w Kościołach zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie⁹.

Dominikański historyk, o. Sadok Barącz, pisał o kościele w Zofiborze: „Był kościół sławny cudami ś. Zofii”¹⁰. Ks. Jan Ambroży Wadowski podawał, że już w 1740 r. kościół w Zofiborze był „sławny cudami świętej Zofii”¹¹. W zofiborskim kościele zachował się osiemnastowieczny, otoczony kultem, obraz św. Zofię (il. 1). Na obrazie święta została przedstawiona z trzema, bosymi, tulącymi się do niej córkami: Pistis, Elpis i Agape. Zofia ubrana jest w zieloną suknię, na głowie ma złoty diadem, a głowę jej osłania biały welon. Święta podnosi wzrok ku płynącemu z lewej strony światłu. W prawej ręce, podniesionej, dzierży krzyż, lewą przygarnia do siebie najstarszą córkę, Pistis. Dziewczynka ubrana jest w niebieską suknię i ma przypięty do włosów delikatny welon. Wpatruje się w twarz matki, a lewą ręką obejmuje najmłodszą siostrę, Agape. Najmniejsza dziewczynka, ubrana w białą suknię, tuli się do matki, ale głowę odwraca w stronę widza. Trzecia córka Zofii, Elpis, w złotej sukni, w prawej ręce unosi do góry krzyż i spogląda ku niebu. Grupa św. Zofii z córkami została ukazana na tle kłębiących się brunatnych obłoków, które rozświetla światło płynące z lewego, górnego rogu obrazu. Otoczony kultem obraz św. Zofii – patronki matek i wdów – był celem wielu pielgrzymek do Zofiboru, a z czasem powstało tam znane, regionalne sanktuarium świętej.

W inwentarzu kościoła w Zofiborze z 1853 r. odnajdujemy informacje o trzech ołtarzach, w których znajdowały się, oprócz przedstawienia św. Zofii, obrazy „Najświętszej Panny i S. Dominika”. Natomiast na ścianach kościoła było zawieszonych pięć starych obrazów: „S. Jana Nepomucena”, „Najświętszej Marii Wniebowziętej”, „Niepokalanego Poczęcia”, „Pana Jezusa u słupa” i „Pana Jezusa Miłosiernego”¹². Obraz „Pana Jezusa Miłosiernego” był w kościele jeszcze w 1921 r. W inwentarzu z tego roku zapisano: „Obraz na płótnie mal. olejno Pan Jezus miłosierny w ramach sosnowych złożony, stary antyk na ścianie”¹³. Oprócz tych obrazów w kościele znajdowały się dwa malowane na

⁹ Urszula Janicka-Krzywda. 1993. *Patron – atrybut – symbol*. Poznań: Pallottinum, 86; Wincenty Zaleski. 1989. *Święci na każdy dzień*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 253–254; Zofia Pałub-ska. 2014. Zofia Rzymianka. W *Encyklopedia katolicka*. T. 20. Red. E. Gigilewicz. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1475.

¹⁰ Barącz. 1861. *Rys dziejów*, 1861, 335.

¹¹ Archiwum PAU-PAN w Krakowie. Jan Ambroży Wadowski. *Kościół*, 87.

¹² Stare, „grubo malowane”, zniszczone obrazy znajdowały się również w starej kaplicy. Natomiast w klasztorze na ścianach wisiały grafiki „za szkłem”. Por. APR, *Inwentarz kościoła*, 11.

¹³ ADS. *Opis inwentarza*, 7v.

blasze feretrony ze „S. Zofią i S. Mikołajem, S. Wincentym” i „Przemienieniem Pańskim”¹⁴.

W ołtarzu głównym kościoła w Zofiborze znajduje się dzisiaj otoczony kultem obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w typie *Eleusa* (il. 2). Obraz namalowany jest na sosnowej desce w technice olejnej. Być może jest to, wspomniany w inwentarzu, obraz Najświętszej Panny¹⁵. W 2000 r., podczas konserwacji obrazu, została odkryta sygnatura: STANISLAU... SCZERBIC...628 [1628]...E...SUA...60¹⁶. Twórcą obrazu Matki Boskiej jest lubelski malarz Stanisław Szczerbic z Sieciechowa (zm. ok. 1631 r.). O samym malarzu niewiele wiadomo. Należał do cechu malarzy krakowskich, ale prowadził swój warsztat malarski w Lublinie¹⁷. W 1618 r. wraz z uczniami wykonał jedyne dotychczas znane dzieła: obrazy do ołtarza w kościele szpitalnym pod wezwaniem św. Anny w Końskowoli¹⁸.

Maryja, ukazana w półpostaci, przygarnia i podtrzymuje prawą dłonią Dzieciątko Jezus, które malarz umieścił na Jej lewym ramieniu. Dzieciątko, kierując wzrok ku widzowi, policzkiem tuli się do twarzy Matki i obejmuje Jej szyję. Madonna lekko pochyla ku Niemu głowę. Kolorystyka obrazu utrzymana jest w ciemnych barwach. Postacie Matki i Syna wyłaniają się z mrocznego tła i ze skłębionych obłoków. Postać Madonny ubrana jest w ciemnoniebieski, prawie czarny płaszcz ozdobiony brązowo-złotymi lamówkami. Maryja ma rubinową suknię, także ze złotymi dodatkami. Dzieciątko ubrane jest w czerwoną suknię i białą szatę, których barwa metaforycznie łączy się z Jego ofiarą i zbawczą męką. Twarze Matki i Dzieciątka rozświetla, padające na ich oblicza, światło. Złoty nimb otacza głowę Jezusa, zaś głowę Jego Matki ozdabia złota, otwarta i ozdobiona kameryzacją korona. Za postaciami Matki i Syna promienieje niebiańskim światłem sfera niebios. Podtrzymują ją ukazane na tle ciemnych chmur uskrzydłone główki pyzatyh aniołków¹⁹.

¹⁴ APR. *Inwentarz kościoła*, 11.

¹⁵ APR. *Inwentarz kościoła*, 11.

¹⁶ Roman Wyszyński. 2000. *Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Malarstwo sztalugowe, Matka Boska z Dzieciątkiem – Snieżna, Stanisław Szczerbic XVII w.* Siedlce (mps).

¹⁷ Wilhelm Gąsiorowski. 1860. *Cechy krakowskie: ich dzieje, ordynacye, listy, swobody, zwyczaje, i.t.p. jako materiał do historii sztuk, rzemiosł, przemysłu dawnej Polski, a mianowicie wzorostu, kwitnienia i upadku tychże w Krakowie; z aktów cechowych i innych rękopisów.* Kraków: Nakładem Czcionkarni Z.J. Wywiakowskiego, 86.

¹⁸ Irena Rolska. 2018. W kręgu Stanisława Szczerbica i malarzy związanych z Lublinem w I połowie XVII wieku. W *Sztuka doby El Greca. Studia de arte moderna II/2*. Red. Andrzej Witko, Andrzej Włodarek, 307–331. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie.

¹⁹ Dzisiaj ołtarz Matki Boskiej wieńczy, prawdopodobnie pochodząca z cerkwi, XIX-wieczna ikona jednego z najpopularniejszych świętych chrześcijańskich – Mikołaja. Przedstawiony został jako starzec z krótką brodą, w szatach biskupa grekokatolickiego i mitrze na głowie. W prawej ręce trzyma charakterystyczny dla Kościoła wschodniego pastorał – paterisę, a w lewej księgę, na której leżą bryły złota.

Ukazanie czułości było charakterystyczną cechą dla przedstawień *Eleusy*, a także przedstawień Matki Bożej malowanych przez Szczerbica. Typowe dla malarza są okrągłe głowy kobiet ze zdawkowym uśmiechem. Takie twarze odnajdziemy w postaci św. Anny z obrazu Stanisława Szczerbica w ołtarzu w kościele pw. św. Anny w Końskowoli, a także na innych obrazach powstałych w pierwszej połowie XVII w. w Lublinie. Podobną fizjonomię do Madonny z Zofiboru można odnaleźć w twarzach Matki Boskiej i św. Katarzyny Sieneńskiej na obrazie anonimowego twórcy obrazu „Matki Boskiej Trybunalskiej z płaszczem opieki” (przed 1637 r.) w kościele Dominikanów w Lublinie. Być może lubelski obraz został wykonany przez samego Szczerbica lub warsztat związany z jego działalnością malarską²⁰.

We wnętrzu kościoła w Zofiborze zwracają uwagę duże, osiemnastowieczne obrazy świętych dominikańskich. Na ścianie nawy kościoła został zawieszony obraz św. Dominika Guzmana, założyciela zakonu (il. 3), którego kult w Kościele rozpoczął się w 1221 r. zaraz po jego śmierci. Należy pamiętać też o działalności misyjnej św. Dominika i o misjach ludowych, które podejmowali dominikanie w podobnych, jak w Zofiborze, klasztorach²¹.

Na obrazie w kościele w Zofiborze św. Dominik został ukazany w tradycyjnym ujęciu: w pozycji stojącej i w stroju zakonnym – w białym habicie, białym szkaplerzu i w czarnym płaszczu z kapturem. Głowę ma lekko skrzyżowaną w lewo, by skierować wzrok w stronę widza. Na oświetlonym, również z lewej strony, łagodnym obliczu rysuje się lekki uśmiech. Twarz świętego, zgodnie z opisem dominikanki, bł. Cecylii, okala ruda broda i wąsy. Św. Dominika określano jako *Lumen Ecclesiae* – Światło Kościoła, stąd też na jego czole namalowano świecą gwiazdę. Jego wygoloną tonsurę otaczają krótko ostrzyżone rude włosy. Wokół głowy świętego zaznaczono delikatnie zarysowany świetlisty nimb. Zgodnie ze schematem ikonograficznym przyjętym w sztuce europejskiej św. Dominik w prawej ręce prezentuje Biblię, ustawioną na wyciągniętej dłoni. Księga ma złożone kartki, a jej okładkę ozdabia złota aureola otaczająca chrystogram z literami IHS. Lewą ręką, zgiętą w łokciu, św. Dominik przytrzymuje białą lilie, znak czystości. Postać świętego wyłania się z ciemnego tła, a wokół jego osoby wytwarza się jasna aura. Obraz św. Dominika, podobnie jak św. Zofii i Eleusy, był otoczony kultem, na co wskazuje srebrna trybowana, ozdobiona kwiatami sukienka oraz złoty nimb okalający jego głowę.

W kościele w Zofiborze znajduje się drugi, prawie identyczny obraz przedstawiający św. Dominika, umieszczony w bocznym ołtarzu, wykonany według tego

²⁰ Irena Rolska. 2006. Obraz Matki Boskiej Trybunalskiej w kościele Dominikanów w Lublinie. W: *Dominikanie w Lublinie. Studia z dziejów i kultury*. Red. Henryk Gapski, 311–333. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

²¹ Zaleski. 1989. *Święci*, 457.

samego typu ikonograficznego, rozpowszechnionego przez grafikę w malarstwie europejskim (il. 4). Wiadomo, że wizerunek św. Dominika znajdował się w niegdyś w samym klasztorze w Zofiborze. Zapewne tam było pierwotne miejsce obrazu świętego z ołtarza w kościele.

Kolejny obraz dominikański w kościele w Zofiborze to wizerunek dominikana Wincentego Ferreriusza (1350–1419) – teologa i wybitnego kaznodziei hiszpańskiego, kanonizowanego w 1455 r. (il. 5). Już za życia uważano go za cudotwórcę i świętego. Wincenty przemierzał kraje romańskie, głosząc słowo Boże i nawracając na wiarę katolicką. W samej tylko Hiszpanii nawrócił tysiące Maurów i Żydów. Metody działalności i nauczania Wincentego Ferreriusza stały się wzorem dla nie tylko dominikańskich misji, ale i innych nowożytnych misjonarzy²². Kult tego świętego propagowali zwłaszcza ludowi misjonarze dominikańscy na terenie prowincji litewskiej, ale również dominikanie prowincji polskiej, w tym m.in. w Lublinie. W lubelskim klasztorze zachowały się siedemnastowieczne obrazy autorstwa Tomasza Muszyńskiego (zm. przed 1680 r.), ilustrujące działalność kaznodziejską Wincentego Ferreriusza²³. Tam też w jednym z bocznych ołtarzy znajduje się obraz przedstawiający św. Ferreriusza w podobnym typie ikonograficznym jak na obrazie w Zofiborze.

Postać świętego na obrazie z Zofiboru została przedstawiona we wnętrzu. Stojącego na podeście Wincentego Ferreriusza namalowano w dynamicznej pozie, w rozwianym dominikańskim habicie. Zwrócony twarzą do widza, wyciąga prawą rękę i palcem wskazuje na niebo. Między ciemnymi, brudnymi chmurami otwiera się jasna przestrzeń z opadającymi na postać świętego złotymi promieniami. Ten gest świętego jest zgodnie z tym, co głosił w swoich kazaniach, ostrzeżeniem przed Sądem Ostatecznym, a jednocześnie wezwaniem wiernych do poprawy życia²⁴. Św. Wincenty Ferreriusz miał być obdarzony boskim natchnieniem, które pozwalało mu na niezwykłą działalność kaznodziejską. Symbolicznie zostało to podkreślone na obrazie przez namalowaną ponad głową świętego złotą płonąca kulą. W swoich kazaniach święty nauczał modlitw i prawd wiary, a także przygotowywał do sakramentu pokuty i pojednania²⁵.

W wędrówkach misyjnych Wincentemu Ferreriuszowi towarzyszyli spowiednicy i biczownicy, ale także kopiści jego kazań. Stąd też na obrazie w Zofiborze

²² Sławomir Brzozecki. 2014. Wincenty Ferrer. W *Encyklopedia katolicka*. T. 20, 656. Red. Edward Gigilewicz. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL; Zaleski. 1989. Święci, 167–169.

²³ Tomasz Muszyński pracował również dla dominikanów warszawskich.

²⁴ Brzozecki. 2014. Wincenty Ferrer, 656.

²⁵ Brzozecki. 2014. Wincenty Ferrer, 656.

znalazły się księgi i kałamarz z piórem, symbolizujące kaznodziejską działalność dominikanina. Na obrazie Ferreriusz kładzie lewą rękę na otwartej księdze, położonej na stoliku przykrytym czerwoną materią. O krawędź pulpitu oparta jest druga, otwarta i niezapisana księga. Przed nią, na stoliku, ustawiony został kałamarz z zamoczonym w nim gęsim białym piórem. Za stolikiem rysuje się fragment pulpitu. U góry, z prawej strony przedstawienia, zwisa upięta zielona kotara, za którą wyłania się fragment kolumny. Podobnie jak postać św. Dominika, malarski portret Wincentego Ferreriusza wywodzi się z hiszpańskiego, barokowego malarstwa hagiograficznego rozpowszechnionego przez grafikę²⁶.

Już w XVI w. dominikanie podjęli posłannictwo na rzecz kultu i poszanowania „Imienia Jezus”, tworząc bractwa Jego imienia. Łączono je z bractwami różańcowym²⁷. Jak wspomina Jędrzej Kitowicz, zgodnie z przywilejem nadanym dominikanom przez Stolicę Apostolską bractwo różańcowe mogło być prowadzone tylko przez ten właśnie zakon. Dalej Kitowicz pisał: „Wziętość tego zakonu największa jest między ludem pospolitym z przyczyn różańca (...)” i w Zofiborze szczególną rolę odgrywało bractwo różańcowe²⁸. W 1730 r. powstało przy kościele w Zofiborze bractwo pod wezwaniem Imienia Jezus. Jak podaje Jędrzej Kitowicz, różaniec dzielił się na „dwa gatunki: jeden zowie się Najświętszej Panny, drugi imienia Jezus”²⁹. W Zofiborze – podobnie jak w innych klasztorach dominikańskich – dwa razy do roku, tj. w święto różańcowe i Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny, odbywały się procesje różańcowe³⁰. W inwentarzu z 1853 r. zanotowano informację o starym, drewnianym feretronie z „Matką Boską Różańcową i Imieniem Jezus”, noszonym przez wiernych podczas procesji różańcowych. W nawie kościoła w 1853 r. znajdowała się również stara chorągiew bractwa z wyobrażeniem Matki Boskiej Różańcowej i Imienia Jezus, noszona podczas procesji³¹. Z bractwem różańcowym i kultem Matki Boskiej Różańcowej wiąże się również powstały w prowincjonalnym warsztacie malarskim feretron z przedstawieniem Matki Boskiej z Dzieciątkiem przekazu-

²⁶ Mark J. Zuker. 1992. *Problems in Dominican Iconography. The Case of St. Vincent Ferrer*. *Artibus et Historiae* 13 (25): 181–193.

²⁷ Krystyna Kuźmiak. 1997. Imię Jezus. W *Encyklopedia katolicka*. T. 7, 64. Red. Stanisław Wielgus, Jerzy Duchniewski, Mirosława Danieluk, Stanisław Fita, Jerzy Misiurek, Marian Rusiecki, Antoni Stępień, Anzelm Weiss. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

²⁸ Kuźmiak. 1997. Imię Jezus, 64.

²⁹ Jędrzej Kitowicz. 1985. *Opis obyczajów za panowania Augusta III*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 33–34.

³⁰ Kitowicz. 1985. *Opis obyczajów*, 35.

³¹ ADS. *Opis inwentarza*, 8.

jącej św. Dominikowi różaniec. Scenie towarzyszy symbol dominikanów, tj. pies z zapaloną pochodnią (il. 6).

Przez ponad dwa wieki dominikańskie sanktuarium św. Zofii było celem pielgrzymek³². Do sanktuarium świętej nie tylko przybywał „lud pospolity” z pogranicza Podlasia, Mazowsza i ziemi lubelskiej, ale także „panowie (...) [którzy się] w ochędóstwie kościelnym [dominikańskim] nie nadto kochają”³³. W 1864 r. klasztor Dominikanów w Zofiborze uległ kasacie, a wraz z jego likwidacją odeszli zakonnicy. Dopiero w 1914 r. została utworzona w Zofiborze parafia, która przejęła dawny kościół Dominikanów. Przez kolejne lata zacierała się też pamięć o zofiborskich dominikanach. Klasztor nie znalazł się nawet na mapie klasztorów dominikańskich w Rzeczypospolitej ok. 1772 r. w fundamentalnym dziele Jerzego Kłoczowskiego poświęconym dziejom polskiej prowincji dominikanów³⁴. Drewniana świątynia nie budzi dziś wielkiego zainteresowania, należy do typowych, prostych, jednonawowych drewnianych kościołów wznoszonych w XIX w. (il. 7). Dopiero przekroczenie jej progu powoduje, że odżywa historia tego miejsca. Prawdziwym odkryciem jest sygnowany przez Stanisława Szczerbica obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1628 r. Jednak to przede wszystkim dzięki obrazom świętych zakonu powraca pamięć o dominikańskiej przeszłości Zofiboru. Obrazy św. Dominika i św. Wincentego Ferreriusza należały do pierwotnego wystroju osiemnastowiecznego kościoła i klasztoru w Zofiborze. To dzieła malarskie o wysokich walorach artystycznych, podobnie, jak barokowe ołtarze, które potwierdzają, jaką rangę miał w regionie ten niewielki dominikański kościół i klasztor.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Generalne Zakonu Dominikanów w Rzymie. Sygn. AGOP XIII 87065.

³² W klasztorze 3 lipca 1742 r., gdy przeorem w Zofiborze był o. Jordan Wejher OP, odbyła się kapituła prowincjonalna „przejściowa” zwana pośrednią. Por. Archiwum Generalne Zakonu w Rzymie. *Kopia listu sporządzonego w obecności o. Felicjana Nowowiejskiego OP, przeora warszawskiego, wikariusza kontraty mazowieckiej, o. Alberta Ochabowicza OP, eksprowincjanta, o. Jordana Wejhera OP, przeora zofiborskiego, skierowanego do magistra Zakonu Kaznodziejskiego, zawierającego opis przebiegu kapituły prowincjonalnej „przejściowej” w konwencie zofiborskim*. Sygn. AGOP XIII 87065. Por. Jerzy Kłoczowski. 2008. *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej Obojga (Wielu) Narodów. Studia nad historią dominikanów w Polsce*. T. 5. Poznań: Wydawnictwo W drodze, 440, przypis 3.

³³ Kitowicz. 1985. *Opis obyczajów*, 86.

³⁴ Kłoczowski. 2008. *Polska prowincja*, 440, przypis 3.

- Archiwum Państwowe w Radomiu, Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Lubelskiej, Siedleckiej; *Sukcesje, Inwentarz kościoła i klasztoru XX Dominikanów Zofiborskich sporządzony w 1853 r. w czasie wizyty prowincjańskiej*. Sygn. 15717; Dokumenty dotyczące konwentu Dominikanów w Zofiborze] z lat 1666–1856. Sygn. 15717a.
- Archiwum Diecezjalne w Siedlcach. *Opis inwentarza kościelnego w parafii Zofibór w dekanacie lukowskim w r. 1921*. Sygn. IV/4.
- Archiwum PAU-PAN w Krakowie: Jan Ambroży Wadowski. *Kościoły w Lublinie i diecezji lubelskiej, XIX/XX*. Sygn. 2375/1 (rkps).
- Biblioteka Jagiellońska. *Akta klasztoru dominikanów w Zofiborze 1745*. Sygn. 7069 (rkps).

Literatura

- Barącz Sadok. 1861. *Rys dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce*. T. 2. Lwów: Nakładem W. Manieckiego.
- Brzozecki Sławomir. 2014. Wincenty Ferrer. W *Encyklopedia katolicka*. T. 20, 656. Red. Edward Gigilewicz. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Diecezja Siedlecka. Zofibór (23.02.2016). <http://diecezja.radiopodlasie.pl/?pageId=63&pr=27>.
- Gąsiorowski Wilhelm. 1860. *Cechy krakowskie: ich dzieje, ordynacye, listy, swobody, zwyczaje, i.t.p. jako materyal do historii sztuk, rzemiosł, przemysłu dawnej Polski, a mianowicie wzorostu, kwitnienia i upadku tychże w Krakowie; z aktów cechowych i innych rękopisów*. Kraków: Nakładem Czeionkarni Z.J. Wywiakowskiego.
- Janicka-Krzywda Urszula. 1993. *Patron – atrybut – symbol*. Poznań: Pallottinum.
- Kłoczowski Jerzy 1983. Dominikanie. W *Encyklopedia katolicka*. T. 4, 70. Red. Romulad Łukaszyc, Ludomir Bieńkowski, Feliks Gryglewicz. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Kłoczowski Jerzy. 2008. *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej Obojga (Wielu) Narodów. Studia nad historią dominikanów w Polsce*. T. 5. Poznań: Wydawnictwo W Drodze.
- Kuźmiak Krystyna. 1997. Imię Jezus. W *Encyklopedia katolicka*. T. 7, 64. Stanisław Wielgus, Jerzy Duchniewski, Mirosława Danieluk, Stanisław Fita, Jerzy Misiurek, Marian Rusiecki, Antoni Stępień, Anzelm Weiss. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Pałubska Zofia. 2014. Zofia Rzymianka. W *Encyklopedia katolicka*. T. 20, 1475. Red. Edward Gigilewicz. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Rolska Irena. 2018. W kręgu Stanisława Szczerbica i malarzy związanych z Lublinem w I połowie XVII wieku. W *Sztuka doby El Greca. Studia de arte moderna II/2*. Red. Andrzej Witko, Andrzej Włodarek, 307–331. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie.
- Rolska Irena. 2006. Obraz Matki Boskiej Trybunalskiej w kościele Dominikanów w Lublinie. W *Dominikanie w Lublinie. Studia z dziejów i kultury*. Red. Henryk Gapski, 311–331. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. 1895. T. 14. Red. Bronisław Chlebowski, 656. Warszawa: Skład Główny Księgarnia Gebethnera i Wolffa.
- Uruski Seweryn. 1915. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. T. 12. Warszawa: Skład Główny Księgarnia Gebethnera i Wolffa.
- Wyszyński Roman. 2000. *Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Malarstwo sztalugowe, Matka Boska z Dzieciątkiem – Śnieżna, Stanisław Szczerbic XVII w.* Siedlce (mps).
- Zaleski Wincenty. 1989. *Święci na każdy dzień*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Zuker Mark J. 1992. *Problems in Dominican Iconography. The Case of St. Vincent Ferrer*, *Artibus et Historiae* 13 (25): 181–193.

IRENA ROLSKA, dr hab. prof. KUL, Katedra Historii Sztuki Średniowiecznej i Nowożytnej, Instytut Nauk o Sztuce, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II / Post-doctoral degree (Habilitation); Associate Professor at the Department of the History of Medieval and Modern Art, The John Paul II Catholic University of Lublin.

Il. 1. Obraz św. Zofii
w kościele pw. św. Zofii Wdowy, fot. Jarosław Krzysztof Czech

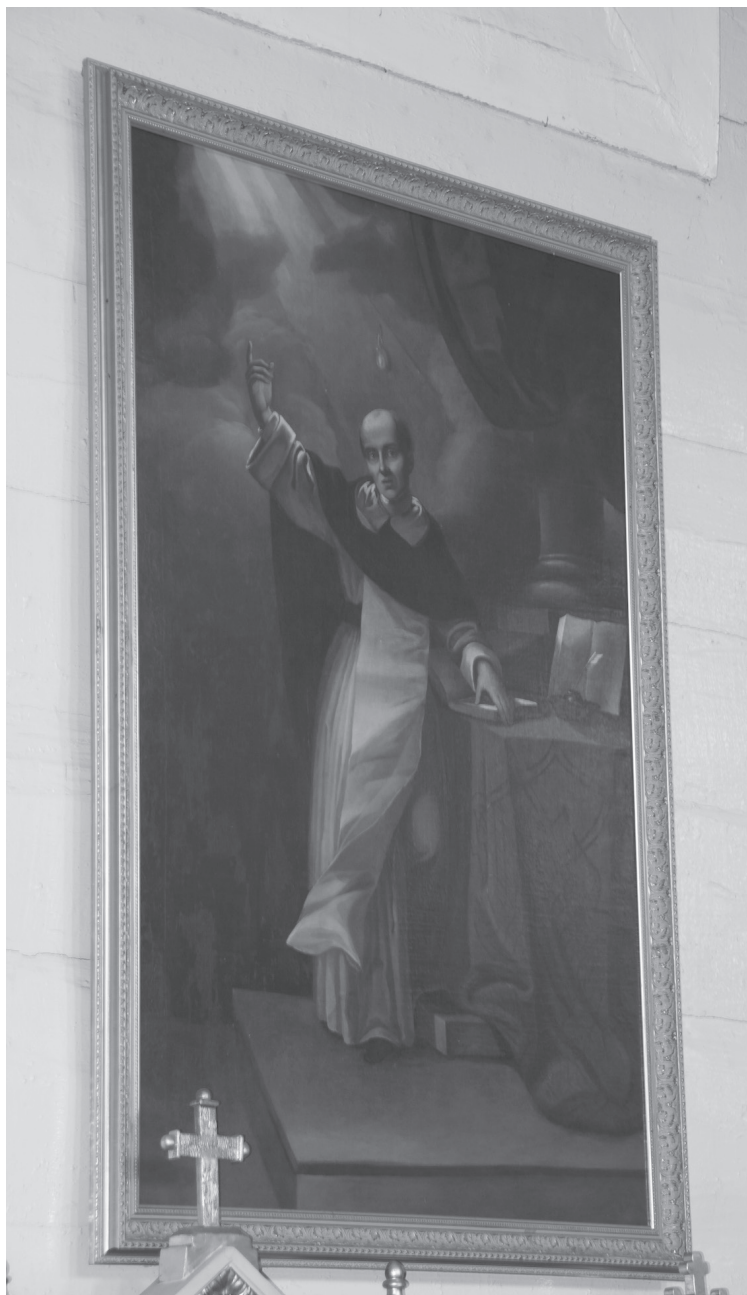
Il. 2. Ołtarz główny z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem w kościele pw. św. Zofii Wdowy w Zofiborze, fot. Tomasz Rolski

Il. 3. Obraz św. Dominika w srebrnej sukience w kościele pw. św. Zofii Wdowy w Zofiborze, fot. Tomasz Rolski

Il. 4. Obraz św. Dominika w kościele
pw. św. Zofii Wdowy w Zofiborze, fot. Tomasz Rolski

Il. 5. Obraz św. Wincentego Ferreriusza
w kościele pw. św. Zofii Wdowy w Zofiborze, fot. Tomasz Rolski

Il. 6. Feretron z obrazem Matki Boskiej Różańcowej ze św. Dominikiem w kościele pw. św. Zofii Wdowy w Zofiborze, fot. Tomasz Rolski

Il.7. Dawny kościół dominikański pw. św. Zofii w Zofiborze, fot. Tomasz Rolski